

Adam Fałowski

Uniwersytet Jagielloński, Kraków, Polska

ORCID 0000-0002-3836-2221

Z etymologii polskiej (5): *bimber*¹**Słowa kluczowe:** *bimber*, etymologia, język polski, leksyka**Keywords:** *bimber*, etymology, Polish language, lexis

Bimber to wyraz doskonale znany użytkownikom języka polskiego, co potwierdzają źródła leksykograficzne współczesnej polszczyzny ogólnej – por. *bimber* ‘alkohol słabej jakości pędzony nielegalnie sposobem domowym za pomocą prymitywnego sprzętu; samogon’ (SWJP 59), *bimbrownia* ‘pomieszczenie, w którym pędzi się *bimber* w większych ilościach’, *bimbrownictwo* ‘nielegalne pędzenie *bimbru*’, *bimbrownik* ‘człowiek zajmujący się nielegalnym pędzeniem *bimbru*’ (tamże), a także *bimber* ‘bardzo mocny alkohol robiony nielegalnie domowym sposobem’, *bimbrownia* ‘miejsce, w którym nielegalnie produkuje się alkohol’, *bimbrownictwo* ‘produktowanie domowym sposobem bardzo mocnych napojów alkoholowych’, *bimbrownik* pot. ‘osoba zajmująca się produkcją *bimbru*’ (<https://wsjp.pl/haslo/podglad/103271>; dostęp: 11.01.2024). Jak można zauważyć, *Wielki słownik języka polskiego* opatruje kwalifikatorem *potoczne* tylko derywat *bimbrownik*, pozostałe formy natomiast traktuje jako nienacechowane. Takie stanowisko pozostaje w jawnej sprzeczności z danymi *Polskiego słownika leksemów potocznych* pod redakcją W. Lubasia, gdzie znajdujemy

¹ Artykuł stanowi kontynuację zainicjowanego w 2022 r. obszernego studium etymologicznego opatrzonego tytułem „Z etymologii polskiej”, por. *Z etymologii polskiej (1)*: berek, zbereźnik, „Rocznik Sławistyczny” LXXI (2022), s. 77–84; *Z etymologii polskiej (2)*: rozgardiasz, „Slavia Occidentalis”. *Linguistica* 8/1 (2023), s. 43–54; *Z etymologii polskiej (3)*: przyzwoity; wyśmienity; rubaszny, „Rocznik Sławistyczny” LXXII (2023), s. 47–59; *Z etymologii polskiej (4)*: sowity, „Slavia Occidentalis” [w druku]. We wprowadzeniu do części pierwszej zamieszczono informacje dotyczące przyjętych przez autora zasad i kryteriów doboru wyrazów hasłowych oraz struktury artykułów etymologicznych.

(poza derywatem *bimbrownictwo*) pozostałe trzy formy: *bimber* ‘wódka pędzona nielegalnie sposobem domowym’, *bimbrownia* 1. ‘pijatyka, pijaństwo, przyjęcie z alkoholem’, 2. ‘miejsce, w którym produkuje się nielegalnie alkohol’, 3. *żartobliwie*: ‘fabryka, zakłady produkcji alkoholu’, *bimbrownik* 1. ‘alkoholik, pijak’, 2. ‘człowiek zajmujący się nielegalnie produkcją i handlem wysokoprocentowym alkoholem’, a ponadto: *bimberrek* ‘wódka pędzona nielegalnie, sposobem domowym’, *bimbrowy* ‘właściwy wódce pędzonej nielegalnie domowym sposobem’, *bimbrzarz* ‘z niechęcią o pijącym alkohol markowy’, *bimbromycyna* 1. ‘wódka’, 2. ‘podrobiony, nielegalnie produkowany alkohol, szczególnie whiskey’, a także *bimblówa* ‘wódka czysta, zwykła’ (SPLP I: 192–194).

Chronologia

W leksykografii polskiej *bimber* pojawia się późno, bo dopiero w XX w. Nie notują go np. takie ważne źródła leksykograficzne jak *Słownik wileński* (SWil) czy *Słownik warszawski* (SW). Dopiero w *Słowniku języka polskiego* pod red. W. Doroszewskiego (SJPDor) znajdujemy całą rodzinę tego słowa, a więc zarówno wymienione już *bimber*, *bimbrownia*, *bimbrownictwo*, *bimbrownik* w znaczeniach wcześniej przywołanych, jak i *bimbrarstwo* ‘pędzenie bimbru, uprawianie handlu bimbrem’, *bimbrarz* ‘człowiek zajmujący się pędzeniem bimbru, handlujący bimbrem’, *bimbrowniczny* ‘dotyczący bimbrownika lub bimbrownictwa’ (<https://doroszewski.pwn.pl>; dostęp: 11.01.2024). W *Słowniku tajemnych gwar przestępczych* K. Stępniaaka *bimber* ma dwa znaczenia: 1. *zł.* ‘zegarek’ i 2. *wież.* ‘zupa’ (STGP 39).

Geografia

W gwarach polskich słowo *bimber* jest powszechnie używane, por. *bimber* ‘wódka pędzona domowym, prymitywnym sposobem’ (gwary małopolskie, mazowieckie, a przede wszystkim gwary wielkopolskie), *bimberrek* *pieszcz.* ‘bimber, samogon’, *bimbrzysko* *zgrub.* ‘ts.’, wyłącznie w gwarach małopolskich (SGP II/2(5): 217–218). Poza obszarem polskim znajdują je jeszcze tylko gwary zachodniobiałoruskie (grodzieńskie) jako *бiмбop* ‘samogon’, dokąd słowo to przeniknęło z języka polskiego (zob. ESBM I: 349). Zawędrowało też w ostatnim czasie do żargonu rosyjskiego, gdzie jest traktowane jako polonizm, por. *бумбep* – bimber, samogon, ros.: półlitrowa butelka wódki (Witkowski 15), oraz do żargonu ukraińskiego, por. *бiмбep*, lw. ‘samogon’ (Horbacz 129), ul. ‘ts.’ (LL 82), młodz., krym. ‘ts.’ (UŻ 57–58).

Etymologia

Pochodzenie wyrazu *bimber* nie zostało jak dotąd wyjaśnione w stopniu zadowalającym. O tym, jak bardzo użytkownicy języka polskiego niebędący językoznawcami interesowali się etymologią omawianego leksemu, świadczą liczne zapytania internetowe dotyczące tego zagadnienia. W internecie próbowano na różne sposoby uporać się z wymienionym problemem etymologicznym. Warto tu przytoczyć kilka propozycji, które polegają na wywodzeniu omawianego wyrazu: 1. od dźwiękonaśladowczego

bim, *bim* ‘odgłos uderzenia kropel o metalowe naczynie’ (<https://trojka.polskieradio.pl/artukul/2353224>; dostęp: 12.01.2024); 2. od nazwiska *Bimber*, z czym wiąże się pewna historyjka odnosząca się do jednego z nosicieli tego nazwiska: „Jesienią 1939 roku samogonem pędzonym nielegalnie przy ul. Miedzianej w Warszawie ciężko zatrut się niejaki Antoni Bimber. Odratowano go z trudem, a nazwisko jego stało się na wiele lat synonimem prywatnie produkowanego alkoholu” (tamże oraz <https://alkohole-domowe.com/forum/dlaczego-nazwa-bimber-t21752.html>; dostęp: 12.01.2024); 3. od ang. *beer* ‘piwo’, stang. *beor* ‘ts.’ – klasztorne zapożyczenie z łaciny ludowej *biber* ‘napój, trunek’ < łac. *biba*, *bibere* ‘pić’ (tamże); 4. od *bimbry* ‘bogaci ziemianie’, *bamber* ‘bogaty rolnik’, por. miasto *Bamberg* w Niemczech (<https://www.bimber.info/forum/viewtopic.php?t=558>; dostęp: 12.01.2024).

W odpowiedziach językoznawców na pytanie o genezę wyrazu *bimber* cytowane jest najczęściej stanowisko A. Bańkowskiego, który w swoim *Etymologicznym słowniku języka polskiego* napisał: „**bimber** ‘samogon’ 1951, *slang. warsz.* 1942, z żargonu złodziejskiego, gdzie o przedmiocie niebezpiecznym dla złodzieja złapanego na gorącym uczynku jako «corpus delicti», zwłaszcza o skradzionym zegarku (najpierw chyba *slang.* ‘zegarek’); przeniesione na samogon jako towar zakazany” (SEBań I: 52). Taka interpretacja niewątpliwie zasługuje na rozważenie. Dysponujemy licznymi dowodami potwierdzającymi fakt, że w rosyjskich i ukraińskich żargonach przestępczych już od początków XX w. wyraz ten funkcjonował w różnych wariantach formalnych i znaczeniowych, por. *бумбор* ‘zegarek kieszonkowy’ (*Słownik włóczęgów*, Odessa 1903, zob. RG 18), *бумбер* ‘zegarek’ (N. Winogradow, *Słownik języka umownego więźniów obozu sołowieckiego*, Sołówki 1927, zob. RG 20), *бумбары* ‘ts.’, *бумбер* ‘drobne wyroby ze złota i srebra bez kamieni szlachetnych’ (W.M. Popow, *Słownik języka złodziei i aresztantów*, Kijów 1912, zob. RG 15), *бумбер* ‘drobne wyroby ze złota i srebra (bez kamieni szlachetnych), takie jak kolczyki, obrączki, krzyżyki itp., sprzedawane na złom’ (<https://www.russki-mat.net/page.php?l=RuRu&a=Бимбер>; dostęp: 15.01.2024). Także O. Horbacz w swojej znakomitej pracy *Argot w Ukrainie* przytacza bardzo bogaty materiał w wymienionym zakresie. Pod hasłem *бам!* *бім!*, zapisuje: naśladowanie dźwięku dzwonów: *бумбор* od., szk. ‘zegarek’; od., zł. ‘kasa’ (tamże), *бибары* ‘zegarek’, *бумбор* od., zł. ‘złote i srebrne rzeczy’, *бамбер* od., ul. ‘zegarek (ręczny lub piersiowy)’; początkowo chyba o zegarze na wieży ratusza, z czasem przeniesione na wszelką rzecz, która „dzwoni”, por. *дзыньо* dziec. ‘pieniądz’, *бамбер* ‘zegar kieszonkowy’, *бамбрáцу* od. ‘ts.’ (zob. Horbacz 282).

Z przedstawionych powyżej danych wynika, że żargonowe znaczenia wyrazu *bimber*, czyli ‘zegarek’ oraz ‘drobne wyroby ze złota i srebra’, mogły być podstawą do zmiany znaczenia na ‘samogon’. Za wspólne elementy łączące te dwa na pierwszy rzut oka odległe od siebie byty semantyczne należałoby uznać: 1. znaczenie ‘rzeczy (wyroby, towary) o niskiej wartości, a więc, wyroby srebrne i złote bez kamieni szlachetnych, sprzedawane na złom’ – ‘wyrób alkoholowy niskiej jakości’; 2. trefność wyrobu towaru z racji tego, że był kradziony lub produkowany i sprzedawany nielegalnie. Trudno oprzeć się wrażeniu, że na zasadzie analogicznej zależności zasada się ewolucja semantyczna, jaką obserwujemy na przykładzie potocznego i żargonowego słowa *alpağa* ‘tanie wino owocowe’, gdzie wskazane znaczenie pojawiło się najpewniej

pod wpływem terminu *alpaka* ‘metal imitujący srebro’, na zasadzie analogii: ‘imitacja srebra’ – ‘imitacja wina’ (zob. SEPP 2–3). Tak więc należałoby zapewne przyjąć, że wyraz *bimber* z wschodniosłowiańskiego żargonu przestępczego przeniknął do żargonu polskiego, a stamtąd do polskich gwar i języka potocznego, gdzie zmienił dość radykalnie znaczenie, po czym w nowym znaczeniu ‘samogon’ powrócił do rzeczywistości językowej (w jej żargonowej odmianie) naszych zabużańskich sąsiadów.

Nieco uwagi należałoby poświęcić czwartej interpretacji internetowej, przede wszystkim z racji uwarunkowań geograficznych – trudno bowiem nie zauważyć zbieżności między częstym cytowaniem przez SGP wyrazu *bimber* w gwarach wielkopolskich a faktem dialektalnego użycia wyrazu *bamber* w wielu znaczeniach, w tym m.in. w znaczeniu ‘mieszkaniec pochodzenia niemieckiego pod Poznaniem’ oraz ‘rodzaj ziemniaka’ (zob. SW I: 92). Biorąc pod uwagę dialektalne (wielkopolskie) znaczenie wyrazu *bamber* ‘rodzaj ziemniaka’ (tamże), w l. mn. ‘ziemniaki’, ‘placek ziemniaczany’ (SGP I/3: 337) oraz żargonowe *bimb*, *bamb* ‘ziemniak’ (co akurat jest sygnalizowane raczej błędnie jako małopolskie), l. mn. *bimby*, *bamby* ‘ziemniaki’, a także żargonowe *bimber* więz. ‘zupa’ (STGP 39), w *Słowniku etymologicznym polszczyzny potocznej* pokusiłem się o wyprowadzenie omawianej nazwy alkoholu od żargonowych nazw ziemniaka (zob. SEPP 28), uzasadniając to głównie tym, że *bimber* pędzono bardzo często z ziemniaków, por. np. czes. *bramborová kořalka* ‘bimber’ (SPC 43). Hipoteza ta w świetle przedstawionej powyżej argumentacji przemawiającej na korzyść koncepcji A. Bańkowskiego, która w SEPP została przez nieuwagę całkowicie pominięta, nie ma raczej szans na powodzenie.

Do rozpatrzenia pozostało jeszcze jedno stanowisko, łączące *bimber* z imbirem. Zaprezentował je chyba jako pierwszy ukrainista O. Horbacz, który ukr. *бімбер* połączył z ogólnie znaną nazwą przyprawy *імбер* ‘imbir’, dopuszczając jednocześnie pokrewieństwo z ukr. *біба* lw., szk., ul. ‘pijatyka’ < łac. *bibere* ‘pić’ (Horbacz 497). Bardzo podobnie postąpił T. Czarnecki, z tą różnicą, że *imbir* zastąpił *śrwniem* – *winbere*, por. niem. *Weinbeere* ‘jagoda winna, winogrono’, dodając jednocześnie, że możliwe jest też wywodzenie od łac. *bibo*, *bibere* (Czarnecki 169). Należy sobie zadać pytanie: co takiego mogłoby łączyć *bimber* z imbirem lub winem z winogron? Poza doznaniem smakowymi czymś takim jest z pewnością zapach. Jak wiadomo, imbir jako przyprawa oraz nalewka imbirowa (imbirówka) odznacza się ostrym, korzennym zapachem. Wiadomo też, że z imbiru produkuje się perfumy zarówno damskie, jak i męskie. Można by zatem doszukiwać się podobieństwa smakowego i zapachowego bimbri i imbiru oraz nalewki imbirowej.

Gdybyśmy przyjęli ten tok rozumowania etymologicznego, to z formalnego punktu widzenia wyjaśnienia wymagałoby nagłosowe *b-*. Czy rzeczywiście należy tu doszukiwać się wpływu ze strony łac. *bibo*, *bibere*, jak widzi to O. Horbacz? Nie jest to takie oczywiste. Interesujące światło na tę sprawę rzuca postać nazwy imbiru odnotowana w ukraińskim zabytku z pierwszej połowy XVIII w. pt. *Interludia do dramatu Mytrofana Dowhalewskiego Komiczne zdarzenie*: „Отже, як там еси був, казала й **бумберу** [wygóźnienie – A.F.] Купити, галку муштукову, и перцю, Ладану, воску, калѣи, и курки да и ложечку черцю” (zob. UkrInt. 113). Bez wątplenia pod słowem *бумбер* kryje się znaczenie ‘imbir (jako przyprawa, nie napój alkoholowy)’,

więc należy tu raczej wykluczyć jakiegokolwiek oddziaływanie łac. *bibo, bibere*. Wygląda na to, że mamy przed sobą zniekształconą ukraińską formę gwarową z osobliwym protetycznym *b-* i zmianą [i] > [u]. Być może to specyficzne wykoślawienie nazwy imbiru mogłoby zachodzić także na gruncie gwar polskich lub w polskim środowisku przestępczym, chociaż na chwilę obecną nie dysponujemy przykładami potwierdzającymi taki stan rzeczy. Z tego też powodu stanowisko O. Horbacza i T. Czarneckiego przyjdzie nam raczej odrzucić, chyba że pojawią się nowe dane materiałowe, które przemówią zdecydowanie na jego korzyść.

Z przedstawionych i omówionych powyżej trzech najpopularniejszych koncepcji etymologicznych odnoszących się do polskiego wyrazu *bimber* za najbardziej wiarygodną należy uznać pierwszą z nich, nawiązującą do propozycji A. Bańkowskiego i uzupełnioną w niniejszym szkicu o materiał pochodzący z żargonów wschodniosłowiańskich.

Rozwiązanie skrótów

ESBM – *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*, рэд. В.У. Мартынаў, т. I, Мінск 1978.

Horbacz – Горбач О., *Арго в Україні*, Львів 2006.

LL – Хобзей Н., Сімович О., Ястремська Т., Дидик-Меуш Г., *Лексикон львівський: поважно і на жарт*, Львів 2009.

RG – *Russische Gaunersprache*, hrsg. O. Horbatsch, Frankfurt am Main 1982.

SCP – Siatkowski J., Basaj M., *Słownik czesko-polski*, wyd. 4, Warszawa 2010.

SEBań – Bańkowski A., *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. I–II, Warszawa 2000.

SEPP – Fałowski A., *Słownik etymologiczny polszczyzny potocznej*, PWN, Warszawa 2022.

SGP – *Słownik gwar polskich*, red. J. Reichan, S. Urbańczyk, t. II/2, Wrocław 1983.

SJPDor – *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. I–XI, Warszawa 1958–1969.

SPLP – *Słownik polskich leksemów potocznych*, red. W. Lubaś, t. I, Kraków 2001.

STGP – Stepiak K., *Słownik tajemnych gwar przestępczych*, Londyn 1993.

SW – *Słownik języka polskiego*, red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiecki, t. I–VIII, Warszawa 1900–1927.

SWil – *Słownik języka polskiego*, wyd. O. Orgelbrand, t. I–II, Wilno 1861.

SWJP – *Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. Dunaj, Warszawa 1996.

UkrInt – *Українські інетрмедії XVII–XVIII ст.*, ред. М.К. Гудзій, Київ 1960.

UŻ – Ставицька Л., *Український жаргон. Словник*, Київ 2005.

Inne skróty

ang. – angielski

czes. – czeski

dziec. – dziecięcy

krym. – kryminalny

l. mn. – liczba mnoga

lw. – lwowski

łac. – łaciński

m.in. – między innymi
 młodz. – młodzieżowy
 niem. – niemiecki
 np. – na przykład
 od. – odeski
 pieszcz. – pieszczotliwy
 por. – porównaj
 pot. – potoczny
 ros. – rosyjski
 slang. – slangowy
 stang. – staroangielski
 szk. – szkolny
 śrwniem. – średnio-wysoko-niemiecki
 ts. – to samo
 ul. – uliczny
 w. – wiek
 warsz. – warszawski
 więz. – więzienny
 zgrub. – zgrubienie
 zł. – złodziejski
 zob. – zobacz

Bibliografia

- Bańkowski A., 2000, *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. I–II, Warszawa.
 Czarnecki T., 2014, *Die deutschen Lehnwörter im Polnischen Untersuchungen zur Chronologie und Geographie der Entlehnungen*, Studium Naukowe 26, Warszawa.
Ėtymalagičny sloŭnik belaruskaj movy, 1978, red. V.U. Martynaŭ, t. Ī, Mińsk [Этымалагічны слоўнік беларускай мовы, 1978, ред. В.У. Мартынаў, т. І, Мінск].
 Fałowski A., 2022, *Słownik etymologiczny polszczyzny potocznej*, PWN, Warszawa.
 Gorbač O., 2006, *Argo v Ukraïni, L'viv* [Горбач О., 2006, *Арго в Україні*, Львів].
 Gobzej N., Simovič O., Āstrem's'ka T., Didik-Meuš G., 2009, *Leksikon l'viv's'kij: považno i na žart, L'viv* [Хобзей Н., Сімович О., Ястремська Т., Дидик-Меуш Г., 2009, *Лексикон львівський: поважно і на жарт*, Львів].
Russische Gaunersprache, 1982, hrsg. O. Horbatsch, Frankfurt am Main.
 Siatkowski J., Basaj M., 2010, *Słownik czesko-polski*, wyd. 4, Warszawa.
Słownik gwar polskich, 1983, red. J. Reichan, S. Urbańczyk, t. II/2, Wrocław.
Słownik języka polskiego, 1958–1969, red. W. Doroszewski, t. I–XI, Warszawa.
Słownik polskich leksemów potocznych, 2001, red. W. Lubaś, t. I, Kraków.
 StępniaK., 1993, *Słownik tajemnych gwar przestępczych*, Londyn.
Słownik języka polskiego, 1900–1927, red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiecki, t. I–VIII, Warszawa.
Słownik języka polskiego, 1861, wyd. O. Orgelbrand, t. I–II, Wilno.

Słownik współczesnego języka polskiego, 1996, red. B. Dunaj, Warszawa.

Українські інетрмедії XVII–XVIII ст., 1960, ред. М.К. Гудзій, Київ.

Stavic'ka L., 2005, *Ukraïns'kij žargon. Slovnik*, Kïiv [Ставицька Л., 2005, *Український жаргон. Словник*, Київ].

Witkowski W., 2006, *Nowy słownik zapożyczeń polskich w języku rosyjskim*, wyd. 2, Kraków.

Wielki słownik języka polskiego PAN, 2007–, red. P. Żmigrodzki, Kraków, <https://wsjp.pl> (dostęp: 19.01.2024).

From Polish etymology (5): *bimber*

Abstract

The article deals with the Polish word *bimber*, i.e. ‘alcohol of poor quality smoked illegally by home means with primitive equipment; samogon’. Its chronology, geography and etymology are presented in the paper. As concerns the origin of the word, the three most popular interpretations are discussed in the article, ultimately favouring the concept proposed by A. Bańkowski, who sees here the effect of a semantic change of the jargon *bimber* ‘watch’ > ‘samogon’. The author of the article adds more facts and information to the theory of the etymologist from Częstochowa from Russian and Ukrainian criminal jargons of the first half of the 19th century and focuses on the semantic nuances of a rather unusual change of meaning ‘watch’, ‘fine jewellery made of silver and gold’ > ‘samogon’.